

JURGIS SAVICKIS: FIN DE SIÈCLE IR JUGENDO PARODIJOS AR ŽAIDIMAS LITERATŪRINE TRADICIJA

«JURGIS SAVICKIS: FIN DE SIÈCLE UND DIE PARODIE DES JUGENDSTILS ODER
DAS SPIEL MIT DER LITERARISCHEN TRADITION»

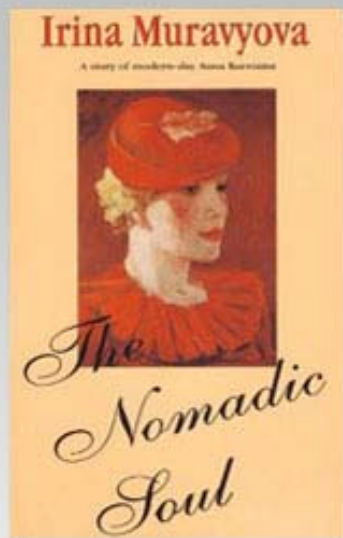
by Rita Tūtlytė

Source:

Literature (Literatūra), issue: 53 (1) / 2011, pages: 82-101, on www.ceeol.com.

The following ad supports maintaining our C.E.E.O.L. service

eBooks on Central, East and Southeast Europe

The Nomadic Soul.

A Story of Modern-Day Anna Karenina
Glas New Russian Writing,
Moscow, 1999, 240 p.

By Irina Muravyova

THE NOMADIC SOUL traces the dramatic history of several generations of an upperclass family during the First World War and the Civil War in Russia. Historical events providing a background for the narrative are depicted not directly but rather as seismic shock waves overturning and transforming the lives of ordinary people.

more on:

www.dibido.eu

JURGIS SAVICKIS: *FIN DE SIÈCLE* IR *JUGENDO* PARODIJOS AR ŽAIDIMAS LITERATŪRINE TRADICIJA

Rita Tūtlytė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros docentė

Straipsnyje svarstomas Jurgio Savickio prozos ir ankstyvojo Europos modernizmo reiškinių santykis, labiausiai – su jugendo menu ir gyvenimo filosofijos idėjomis. Minėtu pagrindu pristatoma ir austrų dailininko Gustavo Klimto kūryba. Šiuo pagrindu tiesiama ir abiejų autorių kūrybos paralelė. Laikantis komparatyvistinės perspektyvos tiriami bendri idėjų ir meninės vaizdinijos šaltiniai. Stebima, kaip skirtingų kultūrų autorių kūryba susisiečia gyvenimo iracionalumo, gyvybės instinkto sklaidos, erotikos tematikos požiūriu. Savickio prozoje matomas jugendo motyvų žaismingas citatiškumas bei diskusija su jugendo menu.

Autorė laikosi pozicijos į modernizmo reiškinius žiūrėti kaip susipynusius, esančius nuolatinėje kaitoje. Pažymėtina, kad *fin de siècle* epochoje gausios meno srovės kilo beveik tuo pačiu metu, formavosi dažnai netgi tuo pačiu pagrindu, dalijosi bendras idėjas ir šiuo požiūriu buvo gana difuziškos. Jei į meną žiūrėsime ne vien išgrynintų sisteminių kategorijų lygmeniu, matysime, kad net ir susiformavusi nė viena srovė nėra uždara, apibrėžta griežtomis ribomis, – ribas brėžia srovės ideologai ir, vėliau, tyrėjai, siekiantys klasifikuoti. Meno kūryba visada komplikuota, ji turi pasaulėjautos ir stiliaus šerdį, bet įtraukia ir daug literatūrinės tradicijos bei eksperimento. Tyrimu dėmesys kreipiamas į bendrus XX amžiaus pradžios meno pagrindus, iš kurių vienas ir yra modernių meno srovių, skirtingų meno šakų, aktualiųjų mokslinių idėjų ir nesisteminės filosofijos sampyna, kūry-

biškas naudojimas vieni kitų atradimais. XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje dailė ir literatūra stipriai veikia viena kitą, teikia viena kitai impulsų ne tik tuo atveju, kai šių šakų menininkai susiburia draugijon ar bohemon; veikia bendra laikotarpio atmosfera, naujovės sklinda ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai.

Vienas straipsnio tikslas – Jurgio Savickio prozą pristatyti *fin de siècle*, *dekadentizmo* ir *jugendo* stiliaus aspektu bei gyvenimo filosofijos požiūriu ir apmąstyti autoriaus santykį su jais. Antras tikslas – greta Savickio matyti XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios Vienos „Secessiono“ dailininko Gustavo Klimto kūrybą, nurodyti bendras vietas, t. y. tam tikrus XX amžiaus pradžios meno dėsningumus. Tokiu būdu plėsti jugendo ir Savickio skaitymo diapazoną. Klimto ir Savickio gretinimo ar paralelės pagrindas – abiejų autorių provokatyvus modernistinis užsiangažavimas,

glaudžios sąsajos su XX amžiaus pradžios meno srovių idėjomis ir stilistika. Svarbu ne abiejų menininkų panašumas, o bendra kūrybos kryptis, santykis su XX amžiaus pradžios kultūrine aplinka. Komparatyvistinė perspektyva veikia kaip bendras principas, – autorei labiausiai rūpi bendri idėjų ir meninės vaizdinijos šaltiniai, XX amžiaus pradžios literatūros ir dailės raidos tendencijų artumas.

Gustavas Klimtas (1862–1918) – Vienos *fin de siècle* menininkas: dailininkas, dekoratorius, drabužių dizaineris – laikomas secesijos pradininku, provokatyviai interpretavusiu Schopenhauerio mintis. Jo ankstyvojo ir viduriniojo laikotarpio filosofinė ir alegorinė tapyba siejama su garsiuoju *Sezession* judėjimu. Matomas dailininko artumas ir prancūzų impresionizmui, belgų natūralizmui¹. Žmogaus gamtiškumą, psichofizines patirtis Klimtas reiškia netikėta ir kiek gąsdinančia simboliška: nuogais kūnais, vandens vaizduote, erotinėmis temomis. Klimtas laikomas juslinio ir psichinio gyvenimo tapytoju. „Graži, jausminga ir, svarbiausia, erotinė Gustavo Klimto tapyba pasakoja apie prabangos ir malonumų pasaulį“². Vienos visuomenė modernių ir provokatyvių Klimto eksperimentų nepriima. Nutolęs nuo *secesijos*, tapytojas piešia portretus ir sodus, krypta link *art deco* stiliaus – „[O]rganinis dinamizmas, būdingas jo stiliui *art nouveau* periodu, dingsta ir atsiranda statiškas kristalinis ornamentalizmas“³.

Savickio (1890–1952) priklausymą Europos modernaus meno terpei tyrė Ja-

nina Žekaitė, Donatas Sauka, Giedrius Viliūnas, Vytautas Kubilius, Dalia Striogaitė, Vygandas Šiukčius, Ramutis Karmalavičius, Imelda Vedrickaitė, Agnė Jurčiukonytė. Rašytojas laikomas modernistu, ekspresionistu, impresionistu, absurdistu, stoicistu ir t. t. Aptartos jo sąsajos su teatru, su XX amžiaus pradžios filosofinėmis idėjomis bei meno stiliais, pažymėtas provokatyvus ir avangardiškas kūrybos pobūdis. „Beletristas tiesiog buvo gimęs laužyti įgriusius šablonus, drumsti monotoniją“, – sako Žekaitė⁴. Savickis studijavo dailę, mėgo lankyti parodas, tad visiškai tikėtina, kad buvo susipažinęs su naujausiomis šio meno srovėmis. Jugendas tuo metu apėmė ne tik dailę, bet ir interjerus, madą, architektūrą, – nepastebėti į visas gyvenimo sritis pasklidusio ir iki banalybės išsemto reiškinio nebuvo įmanoma. Nors duomenų, kad Savickis kurioje nors parodoje matė Klimto, Edvardo Munchio, Aubrey Berdsey'aus, Michailo Vrubelio ir kitų autorių darbus, nėra, iš tekstų akivaizdu, kad ši kultūros sritis yra svarbi rašytojo prozos dalis.

Jugendo motyvai ir topai

Pavasaris – vienas iš svarbiausių jugendo motyvų, išreiškiančių gyvenimo džiaugsmą, gyvybės formų grožį. Pavasario motyvus Savickis gausiai cituoja, tikrina ir komplikuoja. Šiuo vaizdu pradedama dažna istorija. Apsakymo „Susitikimas“ pradžioje veikia visi įmanomi jugendo topai: pavasaris (prisipumpuravusi obels šaka), jaunystė (jauna mergina), judėjimas (skrendantis aukštyn vityrų), šventadienis.

¹ Klimtas, 1862–1918, Vilnius: Mūsų knyga, 2008, 38.

² Op. cit., 8

³ Carl E. Schorske, *Fin-de-siecle Viena. XIX amžiaus pabaigos politika ir kultūra*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 270.

⁴ Janina Žekaitė, „Prieš tradiciją“, Jurgis Savickis, *Raštai*, T.1, Vilnius: Vaga, 13.

Visi padarai stengėsi pavasarį tinkamai
sutikti ir savo sielų stygas tinkamai pavasariui
nustatyti.

– Aleliuja! – rėkė visų sielos.

<...>.

Gyvas ir jaunas padaras gyveno tuo pat jaus-
mu (102)⁵

Apsakymas kuriamas ginčijantis su
pradžioje fiksuojama jugendo pasaulėjau-
ta, – siužetas pildomas mirties ženklais ir
baigiamas tolina pavasario džiaugsmui
situacija (mergina randa motiną, pikta-
darių nužudytą). Apsakymo pabaiga yra
kontrastas gyvybės išsiskleidimo, gyvybių
susitikimo prasmėms. Apsakymo „Ponia
Janina Suchodolskienė“ kriminalinė dra-
ma baigiama pavasario motyvu, kuris yra
inversiškas jugendo pavasariui. Po baisios
piktadarių pavasaris nedrąsiai bando
prikelti gyvybę, tačiau ir moters-nusikaltė-
lės jaunystės grožis, ir pavasario gyvybi-
nės galios čia turi varganą pavidalą:

Šiandien pavasaris. Ji net mėgina šiandien nu-
sišypsoti žmonėms. Bet žmonės jos paprastai
vengia kaip užkrėstos.

Juodoji ponina Janina stovi kiemo viduryje ir
tvarko žmones. Šiandien išimami visi langų
rėmai ir plaunami. <...> Pavasaris nedrąsiai
šypsosi į šio ūkio žmones ir įžvelgia į tamsią
seklyčią pro iškeltus langus, tas skylės sienose
(191).

Savickio plėtojama pavasario tema in-
versiška jugendiškajai: rašytojas sieja ne
pavasarį ir gyvybės vešėjimą, o pavasarį ir
gyvybės mirtį, „amžinojo pavasario“ idėją
perrašo ironijos kodu.

Pavasario reprezentanto Pano ir jo
fleitos melodija interpetuojama kultūrinių
kontekstų žaismės požiūriu. Minėtame

apsakyme „Ponia Janina Suchodolskienė“
literatūrinę Pano figūrą primena jaunos
našlės giminaitis – viengungis sodybos
šeimininkas, geraširdis kerėbla, mėgstas
klaidžioti po laukus, traukiąs moterų šir-
dis. Įžvelgtume čia ne tik jugendo išpo-
puliarintą antikos dievą, o ir Knuto Ham-
suno romano „Panas“ veikėją Glaną, ir
kiek ironišką abiejų šaltinių interpretaciją.
Apsakyme „Fleita“ pavasario tema brėžia-
ma tik punktyru, degraduojamas ir Pano
mitas. Fleitistas Žiogas, išstumtas iš meno
pasaulio ir grįžęs pas giminaičius į kaimą,
kasdienėje buityje nunyksta. Ryškiomis
pavasario ir meilės dievo Pano ir jo flei-
tos aliuzijomis grįstos paskutinės scenos:
nebeprižiūrimas sergantis Žiogas laukia
pavasario ir pučia fleitą, ir miršta pava-
sario nesulaukęs. Pano ir pavasario siausmo
motyvas čia vos atsekamas. Nuskuręs, ne-
bereikalingas visuomenei fleitistas Žiogas –
Pano grimasa, groteskiškas jo šešėlis.

Šokis ir daina

Jugendui svarbius ritmingo judesio, karto-
tės, sukinių, šokio ir dainavimo motyvus
Savickis cituoja ir parodijuoja. Apsakyme
„Kaukės“ jauna mergina Jadvyga, traukia-
ma pačiai nepažįstamos gyvenimo jėgos,
keliauja į miestą su karininkais; tikisi lais-
vės ir gyvybinių jėgų išsiskleidimo, tačiau
šokanti ankštoje kajutėje ant stalo ji pri-
mena ne gamtos kūdikį, o kabareto damą,
jos šokis – sugautos gyvybės konvulsingą
blaškymąsi.

Suknarkė įsenęs gramofonas. Jadvyga paėmė
pažįstamą jaunikį ir apskė jį kelis kartus me-
lodingame valse.

Kajutės dekoracijos atsimainė: tai buvo bohe-
mos ateljė, vakaro saulės tildoma.

Kadangi buvo maža vietos kajutėje, Jadvyga

⁵ Jurgis Savickis, *Raštai, I*, Vilnius: Vaga, 1990. To-
liau tekste nurodomas tik šaltinio puslapis.

stryktelėjo ant stalo ir pradėjo pati šokti ūpo sudarytus *pas*.

– Stebėtina! – šaukė Marso žmonės, raitydami ūsus.

– Moteris, verta godojimo.

– Ir – nuodėmės!

Į kajutę įkišė galvas du ūkininkai.

– Tu sakyk – ponai raškažijasi...

– Nagi mūsų Jadvyga!

– Laukan! – duris užtrenkė įpykęs pentinuotas batas (48).

Jugendiškasis šokis vizualizuoja gamtos gyvybę: šokama basomis kojomis, kūno laisvę išreiškiančiais lengvais, plazdančiais drabužiais; imituojamos drugelio, gėlės formos, atliekami sūkurio, plaukimo judesiai. Pateiktoje scenoje kaip tik ši jugendiškoji šokio prasmė ironizuojama. Miesto kabarete (kuriam būdinga, kaukės, kostiumai, teatriškumas) nebejaunos Jadvygos šokis praranda gyvybės raiškos aspektą – primena jos šaržą:

Nuogos, tabaluojančios rankos, prirakintos prie kostiumo su didelėmis kokardomis, atrodė girtiems juokingos. Rankos – kaip šakaliai, o pati stora (63).

Gyvybė reiškiasi negražiais marionetės judesiais, paryškinamas lėliškumas. Savickis susieja madinę modernų šokį (ir jame vyraujančius jugendiškus motyvus) ir kitą, labiau gal avangardizmo reiškinių, – kabaretą; ir jais kaip atpažinimo ženklais dėlioja kūrinio prasmes.

Komiškai pristatomas apsakymo „Užburtos jachtos“ veikėjas Smilga, siekias patekti aukštuomenės draugijon ir kantriai besimokąs šokti. Pasakotojo akimis, šokis nėra jo laisvės ar gyvenimo džiaugsmo raiška, o primena pririšto gyvūno judesius.

Smilga mokinosi stebėtino valso.

<...>. Smilga, koja prie cirkelio priištąs, sekė kreida ant parketo nubrėžtą ratą ir braškino

savo smilgiškas blauzdas pagal taktą: viens du trys ir atgal: viens du trys (41–42).

Jugendiškąjį „gyvenimo šokį“ – kaip idėją ir kaip vaizdo topą – Savickis degradoja iki trivialumo.

Dainavimas iškyla kaip žaisminga jugendo motyvo stilizacija. Apsakymo „Kaukės“ veikėja dainuoja dabarties džiaugsmą („Prosuodama savo „krakmolus“ ir perkelius, Jadvyga niūniavo kažkokios nepabai-giamos dainos gaidą, iš kurios tegalima buvo suprasti: „Sužydo jurginai – išaugo bernelis“, 45). Dainos žodžiai kalba apie žmogaus ir augalo „žydėjimą“, o ir pats dainavimas išreiškia merginos vitalizmo sklaidą: jos balsas prilyginamas pavasarin-gų smuikų duetui. Apsakymo „Ūkininkai“ jaunasis Baltaragis sudeda negudrią meilės dainelę – tipiską jugendo ornamentą:

Linksma, linksma minučiukė,
Kur paukštytis ir paukštytė
Ant šakyčių tarp lapyčių
Saldžiai čiulba iš snapyčių.

Kas gali gamtą pamainyti
Ir jos darbus permainyti.
Juk ji veikia tarp lapyčių.
Tarp snapyčių ir lūpyčių. (225)

Tiriamu požiūriu pasakotojo komen-taras, kad antrasis posmas skiriasi „kos-mišku tonu nuo pirmojo perdėm lyriško“ (225), yra nuoroda į jugendo užmojį gy-vybės sampyną matyti visame kosmose. Atpažįstame jugendo ornamentą, supintą iš gyvosios gamtos formų (šakyčių, lapy-čių, paukštyčių, snapyčių) ir žmogaus sfe-ros (lūpyčių) ir erotinę tematiką, išskleistą literatūrinės citatos lygmeniu – Baltaragio dainavimas yra dainoje dekoruoto „čiulbė-jimo“ antrinė forma.

Besimaudančioji

Vienas populiariausių jugendo motyvų – vandens srovės nešami kūnai, besimaudančios moterys (pastarąjį išpopuliarino dailininkas Arnoldas Bioklinas). Klimtas filosofinę gyvenimo srauto idėją tapo pasitelkęs erotinę vaizduotę, ekspresyviai įvaizdina nereflektuotus potraukius ir jautimus: vaizduoja srautą, sūkuri, vandeniui artimas materijas („Tekantis vanduo“, „Žuvų kraujas“), kuria moters-žuvies, moters-gyvatės asociacijas: „Vandenės“ (sidabrinės žuvys)“, „Vandens gyvatės“, „Vandens gyvatės I“. Savickis biokliniškąjį motyvą – besimaudančioji vandenyje – vartoja taupiai, mėgaujasi rašydamas ant parašyto. Apsakyme „Koketė“ išlaikoma motyvo semantikos spektras: kūno nuogumas, laisvė, lengvas drabužis, vandens vilnės ir moters kūno formų panašumas, vienos gyvybės formos susipynimas su kita.

Mano sužieduotinė maudės tyrame pavasario vandenyje. Jos kūnas jaunas, skaistus kaip tolimos muzikos aidas.

Upelio vilnys atsimuša į jos kūną ir supina apie kelius skaisčiausius pasaulyje rezginėlius-Beardsley'aus turtingus monus, peržvelgiamus batistus-svajones. Kuomet ji lenkiasi rieškučiomis vandens pasemti, jos jaunas kūnas žaidžia ir groja, o tą menkutę žmogaus sielą tarytum kas nuneša atsargiai kitan pasaulin, šiltesniam neg mūsų žemė.

Jos kasos, juodos, palaidos, per petį nusvirusios, mini moteriškumo ir poezijos šalį Indiją (18).

Ryškinamas judesio grožis (kūnas tarsi šoka, žaidžia ir groja – ir taip įsipina į pasaulio formas, judesius). Cituotoje pas-traipoje užuomina į vieno iš garsiausių jugendo autorių Oscaro Wilde'o „Salomės“ iliustratoriaus Beardsley'aus darbus rodo, kad apsakyme rasime ir kitų šio stiliaus

citatų. Užuomina į Rytų kultūras (Indų *Vedas*, *Senojo Testamento* „Giesmių giesmė“) kuria kultūrinės moters grožio paradigmas. Pateiktoji citata rodo sąmoningą ir kiek ironišką autoriaus požiūrį į XX amžiaus pradžios kūrėjų ir filosofų susižavėjimą Tolimųjų Rytų kultūromis. Rytietiškumai apsakymuose (pavyzdžiui, apsakyme „Tėvas“ minimi laivai iš tolimų šalių, Siamo vietovė, tarnai, karalaitė, sužieduotinė, imituojama metaforinė ir parabolinė Rytų tekstų kalba) suprastini kaip užuominos į jugendo stiliaus koloritą

Jugendo emblemą – jaunų moterų kūnai upės tėkmėje – rašytojas koreguoja: į upę, kur maudėsi jauna mergina, įbrenda senis.

Aš ilgai laukiau, senis vienok narstėsi ir narstėsi. Jam oran pasirodant, jo žilos gauros linguliudavo pavandeniu. (19).

Jo maudymosi scena – jaunos maudulės topo inversija. Jugendo vizualiojo meno klišė (ilgi moters plaukai vandenyje susipina su žolelėmis, virsta vandens augalais ar vandens bangomis) perrašoma („jo žilos gauros linguliudavo pavandeniu“). Motyvas cituojamas netiesiogiai; pavers-tas negatyvu tampa beveik neatpažįstamas. Vandens bangų ornamento fone priešpriešinamas jaunas ir senas kūnas – kaip dvi gyvybės formos. Seno žmogaus kūno upės tėkmėje scena – ironiška užuomina apie pastangas dar kartą įbristi į laiko upę.

Ilgą valandą stovėjau šalimais, savo minčių negalėdamas sugaudyti, net jų nustatyti. Upelio vanduo garsiai gurgėjo ir pavasaringai čiurleno taip pat dabar, kaip ir tūkstantis metų atgal (19).

Upės tėkmės, besimaudančios moters motyvas vėyvoje kūryboje (romanas „Šventoji

Lietuva“) nebėra citatiškai parodomasis, – turi realistinio vaizdavimo dėmenį ir kartu išlaiko gyvenimo filosofijos bei jugendo stiliaus suformuotą semantiką.

Grožio ir gyvenimo šventės pavidalai

Jugendo menininkus domina smulkios organinio pasaulio formos: ląstelės, medūzos, augalų šakelės, lapija, žiedai, paukščiai, žalčiai ir gyvatės, vabzdžiai. Juos mėgsta vaizduoti juvelyrų, dizainerių. Atgaivinama kultūros tradicija, pavyzdžiui, iš dekadentizmo (o per jį iš tolimesnių epochų) imami povų, gulbių ir kitų „aristokratiškų“ paukščių įvaizdžiai ir simbolika. Dekorui tinka pavo plunksnų lengvumas, forma, spalvos. Organinis pasaulis Klimto paveiksluose yra ir grožio formos, ir erotiniai simboliai, ir ornamento dalis – piestelės ir kuokelės vaizduojamos kaip drabužių, peizažo detalės.

Savickiui šie motyvai netampa vaizdavimo centru, vis dėlto kelios linksmos užuominos yra. Apsakyme „Paskutinis rapsodas“ iš dekoratyvios piešinių, kilimų, ornamentų aplinkos povas deleguojamas į ūkininko kiemą. Jis nebėra grožio forma, o tik nuskuręs dvaro paukštis, tapęs gudraus pono pakiša ūkininkui. Tad atlieka ne estetinę, o praktinę funkciją.

Gyvenimo šventės ir šventiškumo motyvą Vakarų Europos literatūroje plėtoja Hugo von Hofmansthalis, Herman Hese. Iškilios gyvenimo valandos stilizuojamos Rainerio Maria Rilkes apysakoje *Sakmė apie Korneto Rilkes gyvenimą ir mirtį* (1906). Linktume manyti, kad XX amžiaus pradžios lietuvių literatūroje gyvenimo šventės idėja ar šventiškumo pajauta

sutelkta į *šventadienį*. Šventadienio vakarą, nuščiuvus dienos bruzdesiui, veikėjai susikaupia ir ima justti individo ir kosmoso sąsają (Šatrijos Raganos apysaka „Sename dvare“, Vinco Krėvės-Mickevičiaus apsakymas „Skerdžius“, Juozo Tumo-Vaižganto apysaka „Nebylys“, Antano Vienuolio apsakymas „Paskenduolė“, Vinco Mykoliaičio-Putino, Jurgio Baltrušaičio eilėraščiai). Šventadienio vakaro, saulėlydžio valandos išgyvenimas, siejamas su žmogaus dvasios galia patirti gyvybės šventumą. Šventadienio susikaupimo valanda XX amžiaus pradžios lietuvių literatūroje susijusi su žemdirbių kultūros vaizdais ir su poetizuotais dangaus gamtovaizdžiais – dangaus skliautas, atsivėrusi plati panorama, žemės peizažai susiejami grožio ir šventumo matmeniu. Savickis šiais tradiciniais vaizdais naudoja kaip kultūrinio atpažinimo ženklais. Modernaus žmogaus dilemą – kapitalizmo sukurtą įtampą tarp materialumo ir idealistinių laikysenų – kuria iš literatūrinių jugendo citatų:

Jis įsigijo didelio turto, prekėmis prigrivė sandėlius, jo akcijos kasdien pradėjo kilti, bet siela jo nuolat veržėsi prie lietuviško darželio su aukštomis rožėmis, senas gonkas apkibusiomis

Prie šventadienio nusileidžiančios saulės. (24)

Ankstyvuoju laikotarpiu Savickis skeptiškas *gyvenimo šventės* atžvilgiu. Apsakymo „Fleita“ siužete šventadienis išreiškia ne būties šventumo pajautą, ne išsprūdimą iš kasdienybės rutinos, bet išsprūdimą iš įprastų elgesio normų.

Susirinkę susėsdavo juodoj suodžių dažytoj gryčioj ir pradėdavo tinginio pasakas ir melus. Susirinkę taip rūkydavo pypkes, tarytum visą pasaulį buvo pasiryžę dūmuose paskandinti.

Kvaištelėję griebdavosi retkarčiais kuolų, nors

paprastai tai paliekama būdavo didesnių šventadienių pavakariams. Žiogui atrodydavo, kad žmonės tąsydamies tik linksmą šventadienio žaislą žaidžia. (88)

Judėjimas kaip gyvenimą skatinanti jėga išskyla tragikomišku pavidalu. Kasdienybėje (kurią Savickis mato kaip socialinių ir biologinių dėsnių valdomą) gyvenimo šventės samprata degraduojama: judėjimo, žaismo kaip gyvybės reiškimosi sinonimu tampa tąsymas, muštynės. Apsakymo „Kaukės“ literatūrinis merginos portretas, ilgesio daina, sekmadienio laukimas – minėti jugendo topai, reiklingi gyvenimo šventės inversijai, kuri matyti stebint veikėjos gyvenimo kelią nuo naivios jaunos merginos iki prostitutės, senos kabareto šokėjos.

Savickio cituojami jugendo motyvai tampa parodijomis, ypač tada, kai juos pasakotojas pateikia buities, psichologinio kazuso ar erotinio nuotykių lygmeniu. Į ironišką, socialinį jugendo topų perinterpretavimą nurodo ir rinkinio „Šventadienio sonetai“ pavadinimas, kontrastuojantis su apsakymų turiniais. Savickio proza teigia, kad gyvenimo realybė žiauri, o konkretaus žmogaus požiūriu gyvenimas veriasi kaip brutalaus, aklos gyvybės gaivalas. Ši mintis – Savickio ironiškas atsakas į jugendiškus gyvenimo šventės ir šventiškumo motyvus, gyvybės ritmo ornamentus.

Pažymėtina, kad Savickis rutulioja ne kurį vieną motyvą, o jų kompleksą, dažnai juos surašo netgi į vieną sakinį, kaip matėme „maudulės“ epizode: „Mano sužieduotinė maudės tyrame pavasario vandenyje. Jos kūnas jaunas, skaistus kaip tolimos muzikos aidas.“

Aptartieji atvejai rodo rašytojo konceptualų (ir atokų) santykį su jugendo stiliaus

topika kaip visuma. Gyvenimo džiaugsmo motyvai, visuotinai vartoti jugendo topai, su kurias Savickis ginčijasi, Klimtui apskritai nėra būdingi, – abu autorius daug labiau sieja gyvenimo kaip aklos valios, iracionalumo idėja, erotinės vaizduotės, provokatyvus stilius.

Gyvybė ir gyvenimo antiracionalumas

Gyvybės mįslė

XX amžiaus pradžios menininkams magėjo prisiliesti prie žmogaus prigimties, prie gyvybės paslapties: domėtasi ir žavėtasi biologijos atradimais, psichologijos mokslais ir ezoterika. Schorske teigia, kad Vienos secesija siekė <...> parodyti moderniam žmogui jo tikrąjį veidą⁶. Klimto kūryboje dailėtyrininkai išvelgia daug sąsajų su Sigmundo Freudo sąmonės teorijomis, Arturo Schopenhauerio *aklos valios* samprata. Beveik vienu metu Freudas psichoanalizės moksle, Klimtas vaizduojamajame mene, Arturas Schnizleris, Augustas Strindbergas, Knutas Hamsunas literatūroje ėmėsi instinktų tyrimo. Klimtas savitu stiliumi vaizdavo gyvenimo srautą, atkreipė dėmesį į jo iracionalų pobūdį, reiškė sąmonės valdomo gyvenimo sampratą. Vienos universiteto salės dekoratyvinio pano triptike: I dalyje „Filosofja“ vyrų ir moterų kūnai plaukioja tarsi transe, nevaldydami kūno, nesirinkdami krypties; II dalyje „Medicina“ kūnus neša gyvenimo srovė; III dalyje „Teisė“ seksualumas vaizduojamas Freudų sąmonės teorijos pagrindu.

⁶ Carl E. Schorske, *Fin-de-siecle Viena. XIX amžiaus pabaigos politika ir kultūra*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 214.

Gilles Néret teigimu⁷, Klimtas „Filosofiją“ laikė savo pasaulėjautos išraiška. Kataloge tapytojas aiškina: „Kairėje – figūrų grupė: Gyvenimo pradžia, branda, vytimas. Dešinėje – gaublys, įkūnijantis paslaptį. Apačioje apšviesta figūra – Žinojimas“. Dailėtyrininko nuomone, triptike reiškiamas mintis, kad ir medicina, ir teisė, ir žinios yra bejėgės, – daug galingesnės yra gaivalinga akla gyvybės jėga ir pasąmonė. Gyvenimo srautas neša visas ir visokias gyvybės formas, jauną ir seną. Schorske sako: „Klimto visatos vizija šopenhaueriška – pasaulis kaip valia, kaip akla energija begaliniam beprasmiško atsinaujinimo, meilės ir mirties rate.“⁸ Bethoveniui skirtą frizo antroje freskoje „Priešiškos jėgos“ Klimtas įkomponuoja alegorines figūras, kritikų interpretuojamas įvairiai: Pavydas [liguistumas]; Gašlumas [beprotybė, įniršis]; Nesaikingumas [prabanga, mirtis]. Klimto vaizduojama gyvybė iš esmės reiškiasi erotinio juslingumo pavidalais. Gyvenimo svaigulys, grimzdimas į erotinius pojūčius – pagrindinė jo meno tema. Schorske's nuomone, Nietzsches gyvenimo svaigulio idėja randa atgarsį Klimto paveiksle „Filosofija“: apsvaigusios žynės, pasipuošusios plaukus vynmedžių lapais, figūrą tyrėjas sieja su Nietzsches knygos *Štai taip Zaratustra kalbėjo* Zaratustros figūra ir su poetine „Svaigulio daina“ – jos abi teigia gyvenimą ir paslaptinę jo pilnatvę⁹.

Žmogaus vitalizmas ir neįmanomybė jo racionaliai paaiškinti – viena iš Savickio kūrybos ašų, kritikų pastebėta ir aptarta. Literatūrologė Žekaitė mini Savickiui

būdingus motyvus: instinkto jėgą, proto nekontroliuojamą prigimtį, hedonizmą: „Rašytoją lyg hipnotizavo mintis apie valios nekontroliuojamą prigimtį, nes kartoją ją dažnai, sutelkdamas visą meistriškumą, kad neatrodytų monotoniškas.“¹⁰ Savickis kalba apie paradoksalią gyvenimo pusę: aklą gaivalingumą, nepaaiškinamumą kaip pagrindinius gyvenimo dėsnius. XX amžiaus pradžios idėją apie žmogų nešančią aklą gyvenimo jėgą teikia rašytojo siužetų visuma: vienas žmogus daug turi, bet nori dar daugiau ir viską praranda („Ūkininkai“); kitas daug dirba, siekia būti mylimas, o kai toks tampa, viską apleidžia, nevertina esamų dalykų („Prabangos“). Aklos gyvybės akstinas stumia gyvenimą pirmyn. Apsakymų pasakotojas šią situaciją komentuoja:

– Tu viską turi, žmogau. Žmoną, daržą, saulę. Bet tavo „ramiajai“ komedijai dar vienos būtinos vaidytojos trūksta. Ponios Nelaimės. Be jos nevyksta nieko rimtesnio šitame pasaulyje. Palauk, ateis ir ji! (144).

Skirtingai nei Schopenhaueris, Savickis į aklą gyvenimo srautą nežiūri pesimistiškai. Nei optimistiškai. Vitalizmo apologetika, jugendo meninkų darbuose pasireiškusi grynų pavidalu, Savickio kūryboje turi daug ironiško vertinimo, linksmo šypsnių. Rašytojas žmogaus gyvenimą mato kaip gyvybės reikimosi mįslę ir ypač gyvybės reikimosi kuriozus. Žmogaus sumanymuose tarp kūrimo ir griovimo riba yra nematoma.

Sukūręs tiek turto per visą savo gyvenimą, kaip per tas šešias kūrybos dienas, septintąją jis norėjo pasilsėti. Septintąją dieną jis nusipirko laivą

Laivas jį ir pražudė. (219)

⁷ Gilles Néret [Žil Nere, *Gustav Klimt 1862–1918*, Moskva: Taschen / Art-Rodnik, 2007, 24].

⁸ Carl E. Schorske, 236.

⁹ Op. cit, 238

¹⁰ Janina Žekaitė, „Prieš tradiciją“, Jurgis Savickis, *Raštai*, T.1, Vilnius: Vaga, 8

Gyvybė Savickio prozoje nėra „taisyklinga“, greičiau, atvirkščiai, ji reiškiasi taip, kaip ją stumia gyvybės pradai, kurio pats žmogus nepažįsta ir nevaldo. Ir vaiko motina karčiamoje, ir girtuoklis, bevalis tėvas, ir jis pats – mažas, nutrenktas į patvori, ir valdininkas, besisukęs apie „mamanką“ – visi jie yra patys sau nepažinūs gyvybės prada. Apie vitalinę energiją Savickis rašo su linksmu atsidėjimu, ironiškai vartoja žodį *vitalizmas* („valdininko šiaip jau nemenkos vitalinės aspiracijos šandie buvo dar daugiau padidindamos“, 100). Madingais apdais apsirengę, išmokę reikalingų manierų, Savickio žmonės lieka „nuogi“ prieš gyvybės instinktą.

„J. Savickio žmogus – savo iracionalumo auka. Iš vienos kitos užuominos darosi akivaizdu, kad neatsparias pagundoms būtybes valdo arba kūno geiduliai, arba blizgantis metalas, arba viskas drauge“, – sako tyrėja Žėkaitė¹¹. Žmoguje dega jam pačiam nepažinus gyvybės gaivalas. Apsakymo „Ponia de Savigny“ veikėja, nors pasakotojo vertinama itin rezervuotai, ir jam, ir kitiems apsakymo veikėjams lieka viena iš vitalizmo mįslių. Jauna, žavi, turtinga moteris, vėliau nuskurdusi ir parsidavinėjusi, vėl iškyla visuomenėje, traukia vyrų žvilgsnius (Savickis praleidžia natūralistams būdingą smulkmenišką „kelio į visuomenę“ ir visuomenės sandaros aprašymą). Gyvenimo filosofijos idėjoms Savickis suteikia socialinį kontekstą, tiria, kokiais būdais gyvybė pavergia kitą gyvybę, kaip įsitvirtina. Gyvybės trauka reiškiasi kaip savita kovos už būvį forma. Daugelyje apsakymų gyvybė naikina gyvybę: ūkininkas Dalba skandina šunį,

giminaičiai abejingumu numarina fleitistą Žiogą, plėšikai nužudo jaunos merginos motiną, ūkininkas Eimutis uždega žmoną kartu su jos meilužiu; jauna našlė Janina Suchodolskienė, siekdama įsitvirtinti sodyboje, nužudo savo pusbrolių. Gyvybė naikina ir pati save – be saiko eikvodama vitalines jėgas (veikėjai geria, šėlioja).

Akivaizdu, kad schopenhauerišką gyvenimo kaip aklos valios idėją ir Klimtas, ir Savickis grindžia meninę pasaulėjautą. Savickis analizuoja tuos dalykus, kuriuos Schopenhauerio *gyvenimo filosofija* pateikia apibendrintai, metaforiškai. Pasakotojas stebi tai, ko patys veikėjai nesuvokia, neformuluoja kaip klausimo. Netiesiogiai Savickis kalba ir apie vitalizmo ambivalentiškumą dorovės atžvilgiu. Ši abivalencija sieja rašytoją su XX amžiaus pradžios meno kontekstais.

Dėsnių ir klaidos paradoksas

Klausimas apie gyvenimo dėsningumus ir atsitiktinumus, akla likimą modeliuojamas apsakyme „Tėvas“. Pasakotojo tėvui Pirmojo pasaulinio karo metu atsitiktinai (ar dėsningai?) vis pasiseka išvengti mirties: jis spėja pasitraukti iš malūno, kai šį uždega granatos; atsidūręs ligoninėje, vietą užleidžia malūnininkui, kuris ten ir miršta. Tėvas, nedėdamas daug pastangų išlikti, išlieka gyvas, vedamas paslaptingos gyvybės traukos. Apsakymo prasmė mįslinga, daugiaklodė. Tėvo išlikimas gali būti supastas kaip gyvenimo iracionalumo apraiška; bet gali būti, anot D. Striogaitės, sūnaus ilgesio ir vaizduotės vaisius, kilęs iš dvasinio ryšio su tėvu¹². Tie, kurie iš-

¹¹ Op. cit, 9.

¹² Dalia Striogaitė, „Jurgis Savickis“, *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, II knyga. Literatūros klasika*, Vilnius: LLTI, 234.

ėję iš gyvenimo, yra pasilikę su juos prisimenančiais. Paskutinis sakiny *Taip mes ir gyvename dabar visi kartu* leidžia visas interpretacijas.

Rašytojui rūpi ne atskiras atvejis, o bendri gyvybės dėsniai ir tai, kaip žmogus juose dalyvauja, kaip nesąmoningai juos „atlieka“. Kiekvienas konkretus atvejis yra didžiojo dėsnio (gamtos ciklo, aklos valios, laiko tėkmės, žmogaus iracionalumo) pavyzdys. Avantiūriškas individas, besijaučiąs laisvas nuo moralės normų, netikėtai pasirodo esąs nelisvas nuo prigimtųjų šėlsmo; tradicinis žmogutis, besilaikąs sociumo normų, „iškrinta“ iš jų ir pakliūva į nežaboto lėbavimo, pinigų eikvojimo, erotinių potyrių siausmą ir paradoksaliai įvykdo aklos gyvybės jėgos skleidimosi dėsnį.

Apsakyme „Užburtos jachtos“ rašytojas vaizduoja padorų, viską apskaičiuojantį, stipriai įtrauktą į rutiną, bet gana menkos savivokos žmogų simptomiška pavarde Smilga. Jo darbas ir gyvenimas sustyguotas kaip „didelio mechanizmo daugelis tekinėlių, kuriuos jis paprasto žmogaus būdu akylai sekė, dėstė, na, ir pagalios patsai padėdavo sukti“ (34). Iš nustatytų rutinos ir moralės vėžių Smilgą netikėtai išmuša „fatališka“ moteris. Šiuo atveju svarbus ne moters fatalizmas, kiek mintis apie instinkto galią, jo viršenybę prieš sąmonę. Pasakotojo ironijos smaigalys nukreiptas tiek į Smilgą, tiek į „fatališką“ moterį, analitinę intencija – į gyvenimo dėsnių permąstymą. Sąvokas *sistema* ir *smulkmenos* Savickis ironiškai vartoja buitės lygmens siužete, bet jos esmiškai funkcionuoja ir idėjos požiūriu.

Marionečių teatras

Dviprasmišką gyvybės gaivalo idėją Savickis ornamentuoja marionetėmis, „cirko artistais“. Savickio prozos (kaip ir Vydūno dramų)¹³ veikėjai yra marionetės ne žmogaus negyvybingumo ar socialinio nesavarankiškumo aspektu, o kaip ženklai, išreiškiantys, anot Vydūno, „didžiuosius slėpinius“, gyvybės gaivalo reiškimosi bendruosius dėsnius, kurie Savickio prozoje vertinami kontroversiškai. Savickio akimis, žmogus kaip tik todėl yra marionetė, kad gyvybę valdo ne jis pats, o didesnė už jį jėga, prozoje įkūnyta kaip velnias, Panas ar jo fleitos melodija, pavasaris ar kiti gyvybės galioms atstovaujantys dalykai. Apsakymo „Kova“ „mamanka“, be kontrolės pasidavusi gyvybės gaivalui, paradoksaliai atrodo tarsi negyva lėlė, o visas veikėjų ansamblis – kaip muzikos dėžutės figūrėlės.

Visi rengėsi keliauti į dvarą. Ji pirma, šviesiai šilkais apsivilkusi. Su aukštai sukedenta frizūra, pažų palydovų kaip beždžionių, iškišusių savo smailus liežuvius, lydima.

Bet staiga į griežiamąją mašiną ir į marionečių tarpą buvo įkištas geležinis virbalas. Ai ja jai! Kas ten atsitiko! Ji net pasviro, kažkas subraškėjo, kažkokia marionetė sukliko staigensiu balsu, tarytum dvi garsesnės skardos buvo trinkelėtos kartu.

– Ak, ak, ak! Taip netikėtai visas! – pasišokinėdama sugraudeno moteris ir nugriuvo savo farforine galva į grindis (100–101)

Šiuo požiūriu Savickio veikėjai-marionetės atliepia bendrą XX amžiaus pradžios meno polinkį į simbolius, alegorijas kaip mąstymo instrumentus.

¹³ Vigmantas Butkus, „Gyvas veikėjas ar sąlyginė figūra? Simbolistinio neoromantizmo poetika lietuvių dramaturgijoje“, *Darbai ir dienos*, 3 (12), Kaunas: VDU, 1996, 192–193.

Klimtas, anot Schorskes, yra teatrinės kultūros vaikas: Vienos dvaro teatro virš didžiųjų laiptų lubose vaizdavo scenos veiksmą ir jį stebinčius žiūrovus; pateikė pasaulį lyg žiūrėtume į jį iš parterio. Secesijos parodos plakate antikos temą (apie Tesėją, Minotaurą) pristatė kaip vaidinimą scenoje¹⁴; paveikslų perspektyvos savitumu kūrė buvimo teatre iliuziją; priminė barokinio *theatrum mundi* tradiciją. Savickio prozoje teatro kodu – kaip moderniosios poetikos sandu – apibūdinami personažai ir situacijos. Pačiam žmogui nepažįstamą vitalinę jėgą Savickis vadina Pasaulio dirigentu, kuris nustato gyvoms būtybėms jų vaidmenį. Savickiui šis vaidmenų teatras įdomus ir tirtinas, nes „[p]asaulio dirigentui sustačius roles kitaip vaidinti“ (36), nesusidėstytų intriga. Realistiniai vaizdai užbaigiamai nuorodomis į tai, kad visa, kas vaizduojama, primena dekoraciją, režisūrą, žinomą paveikslą. Savita Savickio „teatro“ tema – lyčių santykiai ir jos aklas vitalistinis pagrindas.

Eroto jėga

XX amžiaus pradžioje Europos mene lygia greta su psichologijos ir gamtos mokslų atradimais naujais impulsais suveši erotikos tematika. Viena vertus, erotiniais siužetais tęsiama dekadentinė išsigimstančio gyvybingumo idėja; kita vertus, entuziastingai plėtojama jugendiškoji sveiko kūniškumo, visa pranokstančio vitalizmo poetizacija. Šiuo pagrindu aiškinamas ir Kimto darbų erotizmas. Schorske teigia, kad gyvenimo vaizduotė Klimto darbuose telkiasi ties Eros ir Tanatos kova; Bethoveniui

skirto frizo trečioje dalyje Schilerio „Odė džiaugsmui“ frazę „bučinyš visam pasauliui“ ir idėją „apsikabinkite, milijonai“ Klimtas interpretuoja erotiškai – „išreiškia ne herojinį, bet grynai erotinį jausmą“¹⁵. Klimtas piešia visur esantį erosą.

Apie schopenhaueriškąją *valią gyven-ti*, nepasiduodančią racionaliam aiškinimui, Savickis, kaip ir Klimtas, mąsto erotine tematika grįstais siužetais. Ir vieną, ir kitą autorių galime vadinti tuo pačiu vardu – eroto tyrėjas. Gaivalas pasirodo esąs stipresnis už žmogaus sąmoningas nuostatas. Iracionalią gyvenimo jėgą Savickis vaizduoja kaip vyro aklumą, kaip moters nesąmoningą saviraišką; individai nežino, kokia jėga juos valdo: vyrai lengvai pakliūva į moters pinkles, moterys – į vyrų. Ten, kur silpniau veikia *feme fatale* žavesys ir nuodai, veiksmą aktyvina Mefistofelis. Tokia yra apsakymo „Kova“ pabaiga: siautėjanti apgirtusi kompanija sviedžia į pašalį vaiką ir, pasiėmusi jo motiną, darda į dvarą lėbauti. Šį velnišką siausmą palydi pasakotojas sąlyginiu vaizdu:

Raudonas velnias šlavė savo uodega kelią, norėdamas žmonių pėdsakus užlyginti, iškišęs savo velnio liežuvį mažam miesteliui parodyti (101).

„Velnišku“ laikomas ir Smilgos vitalizmas („Tarytum gyslose buvo nebe paparastas dievobaimingas, muzikiškas kraujas, tik nuodėminga siera, neraminančiu skystimu aortomis beplaukianti“, 37).

Moteris

Moteris – pagrindinė Klimto darbų figūra, meninės sąmonės centras. Anot Schorske's,

¹⁴ Carl E. Schorske, *Fin-de-siecle Viena*, 219, 224, 235.

¹⁵ Op. cit, 265.

Klimtą moteris domina kaip jusliška būtybė; jo moterų figūros vizualizuoja juslinius troškimus¹⁶. Tapytojas moterų paveiksluose ryškina plaukus, banguojančius, palaidus, vos prisegtus gėlę ar augaliniu metalo ornamentu; suteikia moterims „gorgonišką klasikinių menadžių charakterį“¹⁷, sieja su furijų, erinių seksualinio persekiojimo semantika. „Tapydamas *fin-de-siècle* pamėgtą fatališką moterį Salomėją, Klimtas banguotai priešpriešina jos kaulėtą veidą ir plėšrias rankas šiltiems kūno kontūrams“¹⁸. Prieštarinę semantiką turi ir paveikslas „Medicina“ Higėjos figūra: „Graikų legendose Higėja yra dviprasmybė *par excellence*; nenuostabu, kad ji siejama su gyvate – pačiu dviprasmiškiausiu iš visų gyvių“ – sako Schorske¹⁹. Klimto vaizduojamos *femme fatale* apima platų tipažų spektrą nuo „Mergelės“ iki „Juditės“, nuo moters-gėlės iki moters gyvatės. Antikos moterims suteikia šiuolaikinių Vienos kokečių pavidalus. Net laiko tėkmę vizualizuoja moterų figūromis („Trys moters amžiai“). Nutolęs nuo secesijos Klimtas piešia buržua damas ir mylimąsias, tačiau išlaiko svarbiausias jugendo nuostatas: „Paskutiniųjų dešimties savo gyvenimo metų tapybos darbuose dailininkas naudoja medžiagą ir ornamentus erotiniam efektui sukelti ir nuogumui pabrėžti, o ne moters kūnui pridengti“²⁰. Klimto kūryboje aprangos detalės svarbios erotikos aurai sukurti. Vėlyvuose paveiksluose pieva ir moterų suknelės interpretuojamos kaip iš-

kirpti peizažo gabalėliai, kaip antra oda²¹. Klimtas moteris piešia tarsi apsilvokusias peizažu ir taip pabrėžia jų gamtiškumą; moterį ir sodą – šias gamtos formas – pina vienas su kita...

Savickis moters figūrose mato prieštarai besireiškiantį gyvybės gaivalą. Savickio prozos moteris – kultūros citata, vaizduojama folkloro tradicijos, dekadentizmo bei jugendo požiūriu. Jauna mergina vaizduojama įsisegusi gėlę į plaukus, turi gėlių puokštę rankoje, lenkiasi prie gėlių ar yra panaši į gėlę.

Ant gonkų išeidavo ir tarp pilkų stulpų rymodavo jauna mergaitė šviesiais šilko rūbais su mėlyna tulpe, prisegta prie krūtinės. Tarytum liūdinti, tarytum besiblaškanti kaip šitie melsvi dangaus debesėliai.

Ji primindavo jam mimozos gėles, kurių kvapnys taip skausmus, kad gali pasigerti“ (24–25).

Arba:

Be Žvirblos ir Žvirblinės, ūkyje buvo dar jų jauna duktė. Kaip gėlė.

Ji buvo grakšti kaip pavyzdingiausias sodžiaus mergelės egzempliorius. Tiesa, tai nebuvo iš jūrų putų gimusi Afroditė, bet skaisčioji, geltonoji tulpė. Šalna kvepianti tulpė, išsinėrusi iš juodžemio.

Ji augo ir žydėjo. Koks jos liemens grakštumas! Visai kaip tulpės. Ji taip pat džiugino žmonių akis savo spalvomis kaip tikra gėlė (219).

Iš primygtinai kartojamo lyginimo su gėle atpažįstame nuorodą ne tiek į „gyvenimą“, kiek į „meną“ – jugendo topas (mergina su gėle plaukuose ar vėjo išpintais plaukais) svarbus rašytojui kaip literatūrinė maniera.

Jadvyga straktelėjo darželin. Paėmusi kašę ir lopetaitę, glamonėjo gėles, tarytum norėdama

¹⁶ Op. cit, 231–233, 261, 265, 267.

¹⁷ Op. cit, 259.

¹⁸ Op. cit, 233.

¹⁹ Op. cit, 248–250.

²⁰ *Klimt 1862–1918*, Mūsų knyga, 2008, 164.

²¹ Gilles Néret [Žil Nere], *Gustav Klimt 1862–1918*, Taschen/ Art Rodnik, Moskva, 2007, 34.

įskiepti josna dar reikšmingesnio gyvenimo negu saulės. Sužydusios alyvos taršė jos aukšines kasas.

Artinos sekmadienis (45) .

Savickis pateikia užuominų paveikslą, fotoateljė darytą nuotrauką ar į meno kūrinį nurodančias pozas. Jaunų merginų portretus stilizuoja pagal prerafaelitų ar kitų jugendui svarbių autorių (Klimto, Paulio Gauguino, Jano Torroopo) paveikslus, ypač tų, kurie tapė žmogaus laukiniškumą, gamtiškumą. Apsakyme „Miesto pavasaris“ pasakotojas miesto ponią lygina su konvalija, mato ją apsuptą įvairių gėlių beveik kaip Alfonso Mucha'os paveikslo „Lelijos“ personažę; moterys čirškauja kaip žvirbliai, lyginamos su stirnomis, najadomis ir yra netiesi nuoroda į Arnoldo Böcklino paveikslus. Net *vamp* tipo moterys Savickio pristatomos tarsi nusižiūrėjus į prefafaelitų paveikslus (ištęsta į ilgį figūra, balti drabužiai). Vaizduojamojo meno aspektas ryškina natūralumo / nenatūralumo perskyrą, natūralumą pristato kaip matomą meno akimis.

Jaunikai eidavo priskinti gėlių žaliøj ir rasotoj kaip po lietaus pievoj ir nešdavo jai. Ji, savo paprastais drobės rūbais, kurie krito nuo jos laibų pečių kaip nuo geriausios modelės, stovėjo atstu užsimąščiusi ir laikė prie skrybėlės gėlių pundą – kaip gausybės ragą (46).

Savickio apsakymų jusliškos viliokės – Klimto pieštų moterų seserys. Dekadentiškuosius *femme fatale* vaidmenis Savickio prozoje dažniausiai atlieka miesto ponios, klastingos, pavojingos aukštuomenės damos, arba degradavusios koketės. Tipažus Savickis skolinasi iš dekadentizmo ir priešpriešina jugendo poetizuotos moters-gamtos vaiko sampratai. Moters nuogumas retai yra jugendo citata (tik besimau-

danti moteris), – daug labiau varijuojami dekadentiški nuogumo aspektai: perteklius, išdykumas, rafinuota tuštybė, viliojimas. Dekadentiškos moters nuogumas nesusijęs su gamta, laisve, judesiu – labiau su dirbtinumu (ponia nuoga pasirodo lange, tokiu pavidalu prima studentą, 212).

Savickio *femme fatale* turi dvi ryškias savybes: ji priklauso apibrėžtiems visuomenės sluoksniams ir puikiai žino, kaip žaisti natūralumo žaidimus. Pasakotojo ironija kyla iš to, kad jis mato natūralumo imitavimą ir viliojimo technologiją, t. y. tai, ko nemato viliojamas veikėjas. Apsakymo „Užburtos jachtos“ moteris – gyvenimo artistė. Jos „natūralumas“ yra nuosekli vaidyba; ji ne maudosi (taip jugendo paveiksluose vaizduojamos nimfos ar jaunos moterys), o perka maudymosi kostiumą; pavasario gyvybinių jėgų skleidimosi laiką patiria kaip poreikį pirkti pavasario kostiumą. Minėto apsakymo „Kaukės“ kabareto šokėja Jadvyga praradusi jaunystę, gyvybines jėgas vis labiau puošiasi kaip gėlė, siekia natūralumo imitacijos:

Skrybėlė, apie kurią ji daugiausiai galvojo, atrodė kaip ramunėlė: iš juodo atlaso pasiūta su baltais mašiotu sklypeliais padabomis. Ji visa atrodė kaip ramunėlė. Balta, liesi, švari, gražių kvėpalų lydžiama, Jadvyga keliavo namon (67).

Dekadentiškąją *femme fatale* Savickis interpretuoja ironiškai: „Senų liepų alėjaėjo „artistė“. Aureolė šventumo, krakmolio ir kvėpalų lydėjo šią baltą esybę“. (36) Portrete susilieja dvaro ponis ir su socialine terpe nesusijusi simbolistų bei jugendo pamėgta klišė – balta esybė. Paradoksaliai gretinamos skirtingų sričių reprezentacijos: aureolė ir šventumas orientuoja į gyvenimo šventumo idėją; o krakmolis ir

kvėpalai – į buitiškąjį (materialios gėrovės) ponios gyvenimo lygmenį. Apsakyme „Miesto pavasaris“ jauna miesto ponė vilioja kapitoną ir imituoja alkoholio sukeltą svaigulį ir nuovargį. Pasakotojas ją lygina su gamtos formomis: „Kapitonas palydėjo ponią aukštyrą. Nors tatau greičiau buvo panašus į jos nunešimą, lengvos kaip gražiausia strauso balta plunksna“ (115). Lyginimas primena gamtiškumo adoraciją, bet ironiškai disonuoja su pasakojama situacija. Savickis kuria jugendiškos moters ir *vamp* samplaikas-parodijas; gamtiškoji moteris pateikiama kaip kultūros citata, o *vamp* moteris pristatoma kaip gamtiškumo imitacija. Ambivalentiškas lyginimas yra svarbi jugendo ypatybė, leidžianti meno citatas pinti į literatūrinį ornamentą.

Savickio prozos moters jaunystės grožis dekoratyvus, emblemiškas. Pristatydamas apsakymų veikėjas pasakotojas vis primena: gražios akys, gražus profilis, graži šypsena. Kartojamo žodžio *gražu* semantika ironiškai plečiama:

Janina Suchodolskienė turėjo gražias akis.
Be to, ji turėjo gražų profilį.
Ypač dėl profilio ji bus padariusi gražią partiją.
<...>. Vyro buvo graži pavardė: Su-cho-dol-ski. Tai itin pritiko jai. Prie akių ir pre profilio (178).

Kai grožio sąvoka iš estetikos srities perkeliama į suinteresuotumo zoną, ji pavirsta *belle epoche* ir jos *vieniningo stiliaus* parodija. Savickis linksmas taria, kiek grožis padeda iškilti visuomenėje ir manipuluoti sociumu. Grožio aspektas Savickio kūryboje lieka svarbus ir kaip jugendo citata, ir kaip diagnostikos instrumentas. Kuo agresyviau moteris naudojasi grožiu savo tikslams pasiekti, tuo labiau ji nusto-

ja būti natūraliai graži, nustoja būti saviimi, – tampa kate, giltine. Jaunystės grožio liekanos senos prostitutės portretuose turi groteskiškus pavidalus, tad ir šių moterų pastanga nepasenti yra jugendo topų groteskiška inversija.

Vyras ir moteris

Gilles Neret rašo: „Viena populiariausių *fin de siècle* (amžiaus pabaigos) idėjų buvo moters karaliavimas vyro atžvilgiu. „Lyčių kovos“ tema pasklido po salonus, meninkai ir intelektualai įsitraukė į diskusijas“²². Šiai temai skirta Augusto Strindbergo, Henriko Ibseno kūryba. Skirtingai nei Klimtas, – kuris socialinį aspektą ignoruoja, kurio meno visatoje „vyrauja mįslinga visagalė gamta ir į ją įkliuvusio bejėgio žmogaus vidiniai jausmai“²³, kuris vaizdo figūromis renkasi beveik vien moteris, – Savickis plėtoja moters ir vyro santykio siužetus ir šiuo požiūriu artimas Strindbergui, Ibsenui. Mintis apie schopenhaueriškąją iracionalią valią gyventi Savickis skleidžia socialinėje terpėje, modeliuoja situacijas, rodančias, kaip mįslinga gyvybės jėga – erosas – veikia sociume. Jo prozoje vyras ir moteris, veikiami vitalistinių jėgų, neatpažįsta vienas kito esmės: kas vienam – žaidimas, kitam – likimas, kas vienam – įnoris, kitam – pasirinkimas, kas vienam vaidmuo – kitam gyvenimas. Rašytoją domina socialiai apibrėžtas, bet savęs nepažįstantis individas, derinantis išorinį, išminktą delikatumą su gaivalinga prigimtimi. Savickis pabrėžia matą, kaip šią iracionalią jėgą individas nukreipia kovai už vietą visuomenėje. Ypač įtariai šiuo

²² Gilles Neret [Žil Nere], 20.

²³ Carl E. Schorske, 240.

požiūriu interpretuojamas moters elgesys, ironizuojama viliokės, mokačios sumanai naudotis vyriškomis ambicijomis, gyvenimo samprata.

Apsakymuose „artistės“ dažnai žaidžia su gyvūnėliais, vedasi juos už pavadėlio, laiko narvelyje ir t. t. Moters ir greta jos esančio gyvūno vaizdavimas dvilypis: viena vertus, tokias scenas galėtume laikyti kelių gyvybės formų ornamentu – jugendo idėjų apie visuotinę gyvybės ratą, gyvybės susietumą iliustracija; kita vertus, šis „ornamentas“ labiau kalba apie gyvybės pavergimo formas. Apsakymo „Užburtos jachtos“ pradžioje veikėjas mato moterį su papūga žaidžiančią. („Artistė“, – pamane sau Smilga ir pro pavertas duris pamatė ir pačią poniją ryto apsiaustu, su žalia papūga bežaidžiančią. Gražios apvalios rankos nuogos iki pat pečių“, 34). Papūga čia – tarsi paraleli gyvybės forma, tarsi moters aprangos ar dekoru dalis (taip autorius cituoja „vieningo stiliaus“ reikalavimą). Labiausiai papūga yra nuoroda į tai, koks ponios santykis su kita gyva būtybe. Smilga tariasi klausęs vidinio balso, bet iš tiesų pakliūva į spąstus kaip toji papūga į narvelį – tampa ponios gyvūnėliu. Motyvų asociacijos (ponia su papūgėle, narvelis, žvirbliai – „restorano auklėtiniai nutukusiais pilvukais, nutriušusiomis uodegomis ir sparnais, nuo riebumo pasipūtusiais“, (43) nurodo Smilgos istorijos prasminius akcentus. Apsakymo „Koketė“ pabaigoje pasakotojas mato seną *vamp* tipo moterį kartu su šuneliu; abu jie panašūs: neskoninškai išpuošti kaspinėliais, dirbtiniais gražumynais.

Viename seno tipo name pamačiau ant lango berymojančią keistą sutvėrimą.

Tat buvo moteriškė.

Ji buvo apsilvilkusi rausva, didžiai dekoltuota bluize. Rankovių gale, ant kaklo ir krūtinės buvo prikergti be galo keisti platūs rezginiai.

<..>

Plaukai, nepaprastai gelsvi, „lininiai“, žėrėjo rausvais kaspinėliais rūpestingai sumegzti. Kaklas buvo taip pat sujuostas rausvu kaspinėliu. <..>.

Šalia šios moteriškės, čia pat tarpulangeje, tūnėjo šuva. Ne toks kaip paprastai miesto ponijų mėgiamas: serterjeras ar pincher-blusa, bet baltutis, kudlotas, bevalis, su kaspinėliais ant kalo ir kitur (20).

Paveiksle „Legenda“ (1883) Klimtas vaizduoja gražią moterį ir prie jos kojų paklusnų gyvūną. Dailėtyrininkų nuomone, tai turėtų rodyti moters stiprybę, išaukštinimą. Savickio vaizduojami epizodai kalba apie vienos gyvybės pavergimą kitos gyvybės įnoriams, skatina prisiminti vaizdavimo „dama su šuniuku“ tradicijas, miesčioniškumo ženklus. Apsakymo „Kova“ moteris – „graži mamanka“ – yra koketė; jos skurdus, bet gudrus vaikas primena XX amžiaus pradžios latvių tapytojo Janio Rozentalio paveikslą „Princesė ir beždžionėlė“ (1913). Moters ir jai žaisliuku tapusio gyvūno motyvas XX amžiaus pradžioje svarbus ne tik gyvybės formų pavergimo požiūriu. Dekadentiškoji *vamp* moteris interpretuojama ir gyvybės tšos / netšos požiūriu. Ji nesuka gyvybės rato – negimdo naujos gyvybės. Šunelis, beždžionėlė, papūga – ironiški kūdikio pakaitalai, o juos besivedžiojanti moteris, galėtume sakyti, yra ironiška madonos reprezentacija.

Motinos ir vaiko santykis jugendo lauke turi gyvybės proceso nenutrūkstamumo prasmę. Klimto tapyboje moterų kūnai išreiškia jaunystę, būties pilnatvę, bet greta moters siluetų vaizduojami skeletai ir kaukolės yra nuoroda į nebūtį, laiko tėkmę.

Gilles Neret tokią gretybę laiko Nietzsches „amžinojo sugrįžimo“ mito ir Schopenhauerio minties, kad „pasaulis kaip valia, kaip akla jėga sukasi amžinu ratu – gimsta, myli ir miršta“ reprezentacijomis²⁴.

Jugendui svarbią motinystės idėją Savickis tarsi nukelia į antrąjį planą. Iracionali, gyvenimą pirmyn stumianti jėga interpretuojama dekadentizmo požiūriu – koketės flirtas yra bevaipsis, besiribojas viliojimo procesu, neiškasą gyvybės rato. Apsakyme „Kova“ Savickis koreguoja ir apverčia Hugo von Hofmansthalio apsakos „Moteris be šešėlio“ tematiką: Hofmansthalio kūrinys negimę vaikai ieško kelio į pasaulį, čia – vaikas pasaulyje ieško motinos šilumos. Hofmansthalio ir Savickio mintis susitinka vienoje pozicijoje: ir vienu, ir kitu atveju gyvybės ratas sutrikdomas tada, kai moteris pritrūksta gyvybės skleidimo ir globos galių.

Savickis dėmesį sutelkia ne tiek į jugendui įprastą gyvybės formų sampyną ar harmonijos ornamentą, kiek į vitalizmo pagrindu vykstančią gyvybės formų kovą, pavergimą, paradoksaliai besireiškiantį gyvybės instinktą. Vis dėlto net ir antrame plane slypinti jugendiškoji gyvybės rato, gyvybės galių adoracija, motinystės idėja Savickiui yra svarbi. Pasitikėjimas gyvybės ratu harmonizuoja gyvenimą.

Išaušus pavasariui, kai niekas nematydavo, Baltaragis nusprukdavo nuo savo žagrių ir vėžimų ir įbėgdavo į seklyčią pažiūrėti misterijos: ten buvo jauna ir mylima jo žmona. Kai niekas nematydavo, jis sprukdavo į šoninę pažiūrėti kito stebuklo. Ten verkė vaikas (233).

Apibūdinimai *misterija, stebuklas* grąžina mus prie gyvenimo šventės idėjos.

Šį gyvenimo harmonizavimo aspektą vėlyvoje Savickio kūryboje yra pastebėjusi D. Striogaitė. Anot jos, romaną *Šventoji Lietuva* įrėmina šventadieniškas maudymasis Dubysoje: „jaunos Anelės maudynė buvo nelaiminga, bet po daugelio metų toje pat vietoje smagiai besitaškančio jos sūnaus gyvenimas turi būti sėkmingesnis (spiralės modelis). Gili, vingiuota, paslaptina upė (gyvenimo upė) išplauna laikinas drumzles – buvusias negandas, netikras meiles, iš svetimų pasviečių atneštas idėjas, visa tai negali užtemdyti gyvenimo eigos. Upė simbolizuoja ir neužbaigtumą, gyvybės tąsą.“²⁵

Realistinis ir abstraktus vaizdas

Grįžtame prie minties apie meno srovių persiklojimus, atkreipiame dėmesį į tai, kad XX amžiaus pradžios Europos menas „išeidamas“ iš realizmo / natūralizmo (ar romantizmo) ir „įeidamas“ į simbolizmo lauką, turėjo savitą tarpinį variantą – šių srovių stilistinę samplaiką. Tokių požymių tyrėjai randa Klimto²⁶, Ferdinando Ruščico tapyboje²⁷, teatro dekoracijose, dailės parodų interjeruose. Realistinis vaizdavimo būdas įvairiose meno srityse pildomas naujovėmis: tapyboje dingsta planų atskyrimas, kuriamas plokštuminis vaizdas; literatūroje atsisakoma nuoseklaus pasakojimo, randasi fragmentiškos sandaros kūriniai, kurių vientisumas grindžiamas

²⁵ Dalia Striogaitė, Jurgis Savickis, *Lietuvų literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, II knyga. Literatūros klasika*, Vilnius: LLTI, 2011, 245.

²⁶ Carl E. Schorske, 230.

²⁷ Aleksandra Gieldoń-Paszek, „Ferdinandas Ruščicas – pedagogas ir Vilnijos peizažistas“, *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys. Dailės istorijos studijos. I*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2004, 74.

²⁴ Gilles Neret [Žil Nere], 26.

motyvų kartote ir variacijomis. Ryškėja bendra literatūrai ir dailei, interjero dizainui linkmė – motyvo abstraktėjimas ir jo – kaip ženklų – kartotė kūrinys²⁸. XX amžiaus pradžios meno pavyzdžiu tapo „Vienos Sezessiono“ žurnalo *Ver sacrum* („Šventas pavasaris“) pirmojo numerio viršelyje išspausdintas Klimto piešinys „Nuda veritas“ (Nuoga tiesa). Jame dailininkas vaizduoja nuogą moterį, rankoje laikančią į žiūrovą atsuktą veidrodį (ar didinamąjį stiklą). Derinamas natūralistinis vaizdas, stilizacija (plokšumos demonstravimas, ornamentas), simbolinimas – nuoga mergina su veidrodžiu yra vizualus „nuogos tiesos“ simbolis. Klimtas derina realistišią ir abstraktųjį vaizdavimo būdus, mėgsta aliuzinę antikos mitų emblematiką, alegorijas. „Graikijos mitai ir simboliai pasirodė esą įtaigios priemonės atskleisti instinktų gyvenimui, kurį klasikinė tradicija sublimavo arba išstūmė“ (pavyzdžiui, Silenas ir Sfinksas simbolizuoja giliai slypinčias instinktų jėgas)²⁹. Užuomina į antiką yra tarsi fotografinio tikslumo realistinio ar impresionistinio portreto kometaras; ir atvirkščiai, antikizuojančiuose paveiksluose veikia užuominos apie šiandieną: kritikai pažymi, kad paveiksle „Mergaitė iš Tanagros“, nepaisant už mergaitės esančios amorfos ir antikizuojančios aplinkos, atpažįstame išsidažiusią tų laikų Vienos koketę³⁰. Alegorijos „Skulptūra“, „Tragedija“, „Muzika“ I, „Muzika“ II vaizduojamos kaip realios Vienos miestietės su tiems laikams būdingomis šukuosenomis. Klimto piešiamos šiuolaikinės moters pavidale atsišviečia ironiškai moters arche-

tipų variantai: Higėja, Atėnė, Gorgonos, Erinijos simbolizuoja reiškinius iš socialinio, psichinio gyvenimo sričių; Juditos, Salomėjos figūros, įkvėpusios daugelį XX amžiaus pradžios menininkų (Wilde, Beardsley), susieja *Eosą ir Thanatos*, – ir šiuo būdu kalba apie gyvybės ratą.

Šie pradai – realistinis ir embleminis – galėtų būti atpažįstami kaip vieni svarbiausių Savickio kūrybos bruožų. Realistinio vaizdavimo ypatybes rašytojas vartoja kaip kultūros citatas. Ryški ir Fiodoro Dostojevskio, Guy de Maupassant'o tradicija. Apsakymo „Užburtos jachtos“ pradžią rašytojas kuria realizmo principu: pirmame epizode išdėlioja tipą: ponia su papūgėle – baronienė – tarnaitė – žmona – „nauja esybė“ – laiba „moteriška“ baltais rūbais), antrame imituoja balzakiško / dostojevskiško tipo pasakojimą apie sanatorijos gyvenimą ir turtingą senę, kuri, visą gyvenimą pinigus slėpusi sename „tapčane“, miršta, o juos randa skrupulingasis Smilga. Tradicinį valstiečių šeimos modelį rašytojas konstruoja iš literatūrinių klišių (Smilgos žmona „padoriai apsivilkusi“, tyli, nuolanki, besirūpinanti tik namų ruošos reikalais); miesčionių, kurortų damų paveikslai stiprinami buržua realybės akcentais. Eimučio („Velnio šeinė katarinka“) vidiniai balsai primena Žemaitės apsakymo „Petras Kurmelis“ vidinės veikėjo sumaišties parodiją; fleitistas Žiogas, be aliuzijų į Paną ir jo fleitą, be teatro kodo, turi ir dar vieną kodą – Ivano Krylovo pasakėčią „Žiogas ir skruzdė“. Aliuzijas į pasakėčią pasakotojas išlaiko nuosekliai (nuo pavardės, grojimo fleita, pastebėjimų „Žiema atėjo taip staiga“, „nebuvo suspėjęs surinkti pinigų“ iki veikėjo vertinimų – Žiogas yra menkas dar-

²⁸ Op. cit., 74.

²⁹ Carl E. Schorske, 228–230.

³⁰ Gilles Neret [Žil Nere], 15.

bininkas ir tinka tik šiaudams grėbstyti; jo vienintėlis draugas yra svirplys). Realistinis pasakojimas kartu yra abstrahuojantis, simbolinantis. Toks kultūrinės emblematicos persiklojimas – XX amžiaus daugelio literatūrinių srovių išbandyta priemonė, jugendo menui yra svarbiausia.

Nuo realizmo ir psychologizmo Savickis tolsta tuo požiūriu, kad individo charakterį, situaciją pateikia kaip ženklus, XX amžiaus pradžioje pamėgtas užuominas į antiką naudoja kaip ironišką komentarą. Miesčiones, koketes lygina su antikos deivėmis: najadėmis, nimfomis, nereidėmis, dianomis, su meno, mito, literatūros topais – Madona, Džokonda; girtuokliajančių kareivių būrį pavadina Marsu. Moteris, susipešusias prie mirusio šeimininko, pasakotojas apibūdina kultūrinėmis emblemomis:

Geltonplaukė – basa, įniršusi; juoda – laiba, susivaldanti, kaip Botičelio paveikslas „Dangiškoji ir žemiškoji meilė“ – dvi moterys, sudodintos ant šaltinio briaunos. Tarytum dabar tos moterys nulipo nuo šaltinio briaunos ir pešasi dėl savo mylimojo. Katra dangiškoji, katra žemiškoji – sunku pasakyti. Kaip ir pačiame paveiksle sunku jas atskirti (189–190).

Citatoje atpažįstame aliuzijas ne tik į Botičelio kūrinį, bet ir į Biblijos epizodus apie Lozorių, Mortą ir Mariją. Gilles Neret nurodo į dar vieną šaltinį – į Platono „Puotoje“ minimas dvi meilės rūšis – dangiškąją ir žemiškąją³¹. Augalų ir paukščių supintumą su žmogaus figūra Savickis naudoja ironiškai žmogaus charakteristikai.

³¹ Gilles Neret [Žil Nere], 15, sako: „Platono „Puotoje“ kalbama apie dvi meilės rūšis: dangiškąją ir žemiškąją. Renuaras šį skirtumą savo laiku nusakė savaip: „Apsinuoginusi moteris kyla arba iš jūros, arba iš patalo; ją vadina Venera arba Nini, ir tai yra tiksliausiai apibūdinantys vardai“.

Žmogaus ir gamtos sąsąjingumą rodančios veikėjų pavardės Smilga, Viksva, Žiogas, Žvirbla (į kai kurias atkreipė dėmesį Žėkaitė) koreliuoja su Klimto ironiškos emblematicos kryptimi.

Savickis perima jugendo stiliaus linkmę į banalaus siužeto sureikšminimą, paliktos meilės istoriją ornamentuoja keletu romansinių eskizų, jugendui būdingomis barokiško pasaulėvaizdžio citatomis (sielos – kūno, materialumo – idealumo priešpriešos). Banaliu siužetu (mylimosios išdavystė, atsisveikinimo laiškas) grįstas apsakymas „Koketė“. Jaunystėje pasiėmęs mylimosios jam paliktą lazda „su parašu „Flirt“ bei keistais sidabro vingeliais, iš kurių susipina vynuogių kekė“, pasakotojas iškeliauja sutrikęs, dar nežinodamas, „kaip pasaulis sutvertas“, bet jau suprasdamas, kad pasaulis painus. Žmogaus, keliaujančio gyvenimo taku, vaizdas būdingas daugelio jugendo paveikslų elementas. Šiai emblemai Savickis įduoda į rankas lazda su užrašu „Flirt“ ir gyvybės gyvastingumo idėją utriruoja iki banalaus besikartojančio flirto siužeto kaip gyvenimo „veiksmo“ ženklo. Banalus siužetas jugendo mene veikia kaip topas, emblema.

Minėta, kad XX amžiaus pradžios mene vis svarbesnes pozicijas kūrinyje užima pasikartojantys ženklai, įvairaus lygmens atitikmenys, kurių išdėstymas kuria ritmo išpūdį. Klimtas perima Rytų meno techniką – plokštumą ryškina dvimačiais elementais³², vaizduojamus kūnus dėlioja į ornamentą, dekoratyvų vaizdą. Dekoro elementams naudoja egzotinius motyvus, spiralines ir geometrines linijas.

Savickis daug dėmesio skiria interjerui, drabužiui, stiliui, lanko, S formoms

³² Carl E Schorske, 271.

(„Žiogui gyventi buvo pavesta seklyčia. Gražiais margais apmušalais išklajuota, su dviem miesto lenktinėmis kėdėmis ties stalu“, 87; prie pavasarinio kostiumo ponia derina skrybėlaitę su aukso siūlų vingeliais). Rašytojo prozoje svarbi situacijų, epizodų dėlionė, mozaika. Mozaikos principas Savickiui, kaip ir dailininkui Klimtui³³, leidžia derinti realizmo ir simbolinio lygmenis. „Užburtose jachtose“ archajinis ir modernus pasaulis, ornamentuojamas skirtingai: archajinis – tradicinės vaizduosenos detalėmis (Smilga vakarais „sėdėdavo ramiai savo namuke sanatorijoje, sužydusių žemčiūgų apkabintame“, 34), o sanatorijos aplinka dėliojama iš jugendo motyvų (dekortatyvus vakaras, liūliuojančios jūros krantas, japoniško stiliaus lempų apšviestas).

Rašytojas elgiasi kaip modernus dailininkas – gyvenimo gabalėlius vienoje plokštumoje dėlioja pasikartojimo principu kaip ornamentą, kuris, savo ruožtu, nuaudžia ritmo, slinkties išpūdį, siužeto ir prasmės visumą. Anot B. Sruogos³⁴, tie

epizodai – tai gyvenimo posmai, gyvenimo sūkūriai. Sruoga jugendo menui būdingomis sąvokomis (srautas, sūkurys, posmas) įvardija svarbų Savickio prozos aspektą – jugendo ir gyvenimo filosofijos atšvaitus.

Išvados

Su literatūrine Europos dekadentizmo medžiaga ir su XX amžiaus pradžios jugendo kultūra Savickio santykis yra literatūriškas, sąmoningas ir diskusinis. Jugendą ir dekadentizmą Savickis „cituoja“ kaip literatūrines tradicijas, jų topais naudojasi demonstratyviai ir žaismingai. Jam svarbi jugendo emblemų, topų ir šampų degradavimo ar provokavimo idėja.

Su Klimto kūryba Savickis susisieja gyvenimo iracionalumo meninėmis interpretacijomis. Freudo, Schopenhauerio, Nietsches gyvenimo filosofijos idėjas Klimtas plėtoja jutimų, juslių vaizduotės pagrindu; Savickis jas tikrina vitalinių ir socialinių „dėsnių“ ir atsitiktinumų pagrindu. Vitalizmo analizei rašytojas renkasi vyro ir moters santykių plotmę (erotinį ir socialinį aspektą). Socialinis aspektas – nesvarbus Klimtui, svarbus Savickiui – lemia pastarojo ironišką santykį su jugendiškąja gyvybės instinkto adoracija.

³³ Gilles Néret [Žil Nere], 34.

³⁴ Balys Sruoga, „Dainius – burtininkas“, *Apie Jurgį Savickį. Atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius: LITI, 2000, 205–206.

JURGIS SAVICKIS: FIN DE SIÈCLE UND DIE PARODIE DES JUGENDSTILS ODER DAS SPIEL MIT DER LITERARISCHEN TRADITION

Rita Tutlytė

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird die Beziehung der Prosa von Jurgis Savickis zu der europäischen Frühmoderne, vor allem zu der bildenden Kunst des Jugendstils und den Ideen der Lebensphilosophie, behandelt. In diesem Kontext wird auch das Schaffen des österreichischen Malers Gustav Klimt vorgestellt und eine Parallele zwischen den Werken der beiden Autoren gezogen. Aus komparatistischer Sicht werden gemeinsame Quellen der Ideen und der künstlerischen Vorstellungskraft untersucht. Es wird veranschaulicht, auf welche Weise sich die Vertreter von zwei unterschiedlichen Kulturen hinsichtlich solcher Themen wie die Irrationalität des Lebens, die Dominanz der Lebenstribe oder die Erotik, einander nähern.

Es wird die Schlussfolgerung gezogen, dass Savickis den Jugendstil und die Dekadenz als literarische Traditionen „zitiert“ und ihre Topoi demons-

trativ und spielerisch verwendet. Wichtig ist für ihn die Idee der Provozierung und der Herabsetzung der Embleme, Topoi und Klischees des Jugendstils. Das Gemeinsame des Schaffens von Klimt und Savickis sind die künstlerischen Interpretationen der Irrationalität des Lebens. Die lebensphilosophischen Ideen von Freud, Schopenhauer und Nietzsche entfaltet Klimt auf der Grundlage der Sinne und der sinnlichen Phantasie, während Savickis sie auf die vitalen sowie sozialen „Gesetze“ und Zufälligkeiten hin überprüft. Für die Darstellung des Vitalismus wählt der Schriftsteller die Sphäre der Mann-Frau-Beziehungen (den erotischen und sozialen Aspekt). Für Klimt ist der soziale Aspekt nicht wichtig, dagegen ist er für Savickis von Bedeutung und bestimmt sein ironisches Verhältnis zu der jugendstilhaften Adoration der Lebenstribe.

Gauta: 2011 08 03

Priimta publikuoti: 2011 09 12

Autorės adresas:

Lietuvių literatūros katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

El. paštas: rita.tutlyte@flf.vu.lt